

Politolog Oskar Krejčí: Koloniální tradice, rasismus a otrokářství jako byznys

- CZ24 News | 22. července 2020

Politolog Oskar Krejčí se ve svém komentáři zamýšlí nad kořeny aktuálních občasných protestů v USA a v západní Evropě, ale i nad důvody, proč mají tak rozpačitý ohlas v Česku a na Slovensku.

Západ má dvě části – starou a novou. Ta nová, která vznikla po roce 1989 sebeidentifikací bývalých socialistických zemí, je v řadě ohledů politicky radikálnější a je téměř za každého počasí ochotná křečovitě manifestovat svoji loajalitu vůči ideově-politickému centru v USA. Dokonce víc než k Bruselu. Na existenci „staré“ a „nové“ Evropy upozornil v roce 2003 tehdejší ministr obrany USA Donald Rumsfeld. Bylo to v souvislosti s halasnou ochotou „nové“, postsocialistické Evropy podporovat intervenci v Iráku, což některé mocnosti „staré“ Evropy nechtěly. Už tehdy bylo jasné, že to, co Rumsfeld pokládá za „nové“, byla tradiční mocenská politika, zatímco tehdejší „stará“ Evropa se hlásila k moderně – k mezinárodnímu právu. Dnes je vidět konzervatismus „nové“ Evropy i ve velice vlažném vztahu k hnutí *Black lives matter*.

Koloniální tradice

Výchozí rozdíl mezi „starou“ a „novou“ Evropou je spojen s prostým faktem, že země té „nové“ nemají koloniální minulost. Rakousko-Uhersko může někdo pokládat za žalář národů, ale byla to evropská mocnost bez kolonií v zámoří a bez silného válečného námořnictva. Proto dnes nemá potomky kolonizátorů, ale ani přistěhovalce z bývalých kolonií. Postrádá také emoce s tím spojené. Součástí historické paměti lidí ze zemí středovýchodní Evropy není ani otrokářství. Jenže obchod s otroky existoval a otrokářství nezanechalo pouze jizvy v politické kultuře Západu – někde zanechalo i nezacelené rány.

Kolektivní nevědomí, které ovlivňuje individuální politické chování, obsahuje nejrůznější mýty, pojmy a symboly zděděné po minulých generacích. Na západě Evropy a v USA je – a to bez ohledu na barvu pleti – součástí tohoto kolektivního nevědomí i vzpomínka na otrokářství a jeho důsledky. Následující tabulka, převzatá od britského historika Anguse Maddisona, ukazuje počty afrických otroků dovezených do Ameriky.[1] Obdobné údaje uvádí Jenny Bourneová, profesorka z Carleton College v americké Minnesotě: podle ní bylo v letech 1500 až 1900 otrokáři vyvezeno z Afriky 12 milionů černochů; z nich 10 milionů dokončilo cestu do Ameriky, ostatní zahynuli cestou.

Oba citovaní autoři uvádějí, že pouze menší část těchto otroků směřovala do britských kolonií. V předvečer občanské války, konkrétně v roce 1860, žily ve Spojených státech téměř čtyři miliony otroků s tržní hodnotou 3,1 až 3,6 miliard dolarů. V New Orleans byla nejvyšší cena u žen při dosažení věku 22 let, u mužů ve 25 letech. Cena dívky byla vyšší než cena chlapce do poloviny *teenagerského* věku. V roce 1850 průměrná cena mužského otroka v nejproduktivnějším věku dosahovala na Jihu 800 dolarů, v roce 1861 byla ale nejvyšší cena v New Orleans za mužského otroka 1381 dolarů; pak klesala.

Obchod s africkými otroky nezačal v novověku – má i svou středověkou historii, přičemž tehdy byli otroci dováženi do zemí Blízkého východu, ale i do Indie. Ani během novověku nepadala vina za obchod s otroky pouze na bílé křesťany. Dodavateli lidí pro otrokáře byli povětšinou afričtí muslimští

panovníci, kteří si tak obstarávali zbraně a zároveň zajišťovali, že do otroctví nepadnou jejich souvěrci. Následující tabulka, převzatá také z monumentálního díla Anguse Maddisona, ukazuje, že v 18. století měli na transatlantickém obchodu s otroky největší podíl Angličané následovaní Portugalci a Francouzi. Britové dováželi otroky především z oblastí dnešní Sierry Leone a pobřeží Guineje. Portugalci hlavně z oblasti Angoly směrem do dnešní Brazílie a španělských kolonií v Americe. Francouzi z oblasti Senegal-Gambie, Nizozemci ze Zlatého pobřeží, tedy dnešní Ghany.[2]

Transatlantický dovoz otroků, 1701–1800			
(údaje v tisících)			
Anglie	2532	Severní Amerika	194
Portugalsko	1796	Dánsko	74
Francie	1180	ostatní	5
Nizozemsko	351	celkem	6132

casopisargument.cz

Otrokářství a Ústava

Historická paměť v USA zachycuje otrokářství v podobě, která se dnes jeví nejen jako zločinná, ale i jako nepochopitelná. Původní *Ústava Spojených států* se s existencí otroků vyrovnala s pozoruhodným citem pro volební demokracii a příjmy státu: v článku 1 odstavec 2 uváděla, že pro potřeby federálních voleb a daní se v jednotlivých státech občané počítají jako svobodní, včetně těch ve služebním poměru, avšak „bez indiánů neplatících daně“ (*excluding Indians not taxed*) a s „připočtením tří pětín ostatních osob“ (*three fifths of all other Persons*). Onen tzv. třípětinový kompromis byl výsledkem sporu zástupců jižanských otrokářských a severních neotrokářských států Unie: Seveřané nechťeli započítávat otroky, Jižané ano, avšak bez volebního práva pro otroky samotné. A tak například při volbách do Sněmovny reprezentantů v roce 1833 volili Jižané 98 místo 73 poslanců, které by měli mít podle počtu bílých občanů majících volební právo.

Druhý ústavní paradox navázal na zákaz dovozu afrických otroků v roce 1807. Ilegální obchod pokračoval dál, protože samotné otrokářství nebylo zrušeno. V roce 1820 se v Kongresu zrodil další kompromis. Tentokrát stanovil geografickou linii pro naplňování lidských práv: na sever od 36°30' rovnoběžky bylo otroctví zakázáno, na jih od ní povoleno. Situace se začala měnit až po občanské válce. Dodatkem k *Ústavě* bylo na celém území USA zakázáno otroctví. Dalším dodatkem byl zrušen třípětinový kompromis. I ten však zachoval zásadu „bez indiánů neplatících daně“, fakticky vylučující původní obyvatele z federální politiky.

Zákaz otrokářství

Bourání soch je vždy problematické, v případě Kryštofa Kolumba či Thomase Jeffersona nesmyslné. Kolumbus nemohl za to, jak se vyvíjel evropský kolonialismus. Thomas Jefferson je pak příkladem toho, že lidi je nutné hodnotit jak bez předsudků doby minulé, tak i bez předsudků současných. Individuální osudy mnohdy přesahují archetypy – zděděná schémata myšlení. Jefferson byl třetím prezidentem USA a vlastnil též otroky. Jenže také sepsal *Deklaraci nezávislosti USA*, přičemž v jejím prvotním návrhu neopomenul odsouzení otroctví – což mu kongresová komise neschválila. Tak z původního Jeffersonova textu zmizela z části vypočítávající královny zločiny ostrá výtku, že anglický král „vedl krutou válku proti samotné lidské přirozenosti, potlačuje nejsvětější práva života

a svobody vzdálených lidí, kteří se nikdy proti němu neprovinili, chytal je a vozil je do Otroctví v jiné Hemisféře, nebo jim způsobil bídnou Smrt během Transportu“. Tento křesťanský král podporoval trh, „kde Člověk byl prodáván a kupován“.[3] I v osobním životě se Jefferson vymykal konvenčním či „korektním“ kritériím. Po smrti své ženy, které slíbil, že se už nikdy neožení, strávil zbytek života po boku otrokyně, se kterou měl šest dětí – přičemž ona otrokyně byla nevlastní sestrou Jeffersonovy ženy. Soudit je většinou snadné, porozumět bývá často téměř nemožné.

Také Velká francouzská revoluce měla s ideou svobody pro otroky problém. Roku 1790 hlasování Národního shromáždění vyloučilo kolonie z konstitučních práv, neplatila tam ani *Deklarace práv člověka a občana*. Roku 1794 revoluční Národní shromáždění přijalo konvenci o zákazu otroctví. Jenže se tak stalo pod tlakem revoluce v Santo Domingu: Haiti je jediný stát, který vznikl vzpourou otroků. Ovšem v roce 1802 tam Napoleon poslal vojáky a otroctví opět obnovil. Francouzské kolonie pak musely počkat na zrušení otroctví až do roku 1848. Když byl v roce 1807 ve Velké Británii zakázán obchod s otroky a v roce 1833 zapovězeno otroctví jako takové, byla vyčleněna částka 20 milionů liber na kompenzaci majitelům; otroci nedostali nic. Tehdy začal dovoz levných námezdních pracovníků do kolonií z Asie. Odsouzení otroctví tehdy pronikalo i do mezistátní politiky a práva. Deklarace osmi mocností, přijatá během Vídeňského kongresu (1815), obchod s otroky odsoudila. *Všeobecná úmluva z berlínské konference* (1884) byla první mezinárodní úmlouvou zakazující obchod s otroky.

Rozporná tradice

U kolébky boje proti novověkému otrokářství stáli kvakeři a osvícenci. Nejen Thomas Jefferson, ale i ostatní radikální osvícenci podílející se na americké revoluci byli odpůrci otroctví. Thomas Paine, další z kmotrů americké revoluce, je autorem eseje *Africké otroctví v Americe* (1775), která je zaměřená protitrokářsky; Benjamin Franklin je pokládán za zakladatele abolicionistického hnutí. Postupem času se odsouzení otrokářství stalo součástí hlavních lidskoprávních norem. Jenže zákaz otroctví či přijetí nejrůznějších deklamací o lidských právech neznamenaly vyřešení problémů.

Stačí připomenout Belgii. Ta v roce 1831 přijala vzorovou ústavu s deklarací lidských práv. V roce 1885 král Leopold II., jehož sochy zdobí Brusel, získal Kongo jako soukromou kolonii. Během necelé čtvrt století trvajících africké „civilizační mise“ tento konstituční monarcha snížil počet obyvatel Konga z původních 20 milionů na 8 milionů (údaj je z Britské encyklopedie). Belgická královská rodina nesmírně zbohatla, což jí mimo jiné umožnilo odstartovat pozoruhodnou ofenzivu sňatkové diplomacie na evropských panovnických dvorech.

Snaha třídit lidi podle vnějších biologických a fyzikálních znaků je zcela oprávněnou součástí antropologie. Pokoušeli se o ni takoví přírodovědci a filosofové 17. a 18. století jako Gottfried Wilhelm Leibniz, Carl Linné či Immanuel Kant. Rasistické teorie, které z těchto vnějších rozdílů odvozují neměnné psychické, sociální a politické rozdíly a podřizují jednu rasu druhé, vznikly až v druhé polovině 19. století, tedy po obecném zákazu otroctví. Eugenické hnutí, které si kladlo za cíl šlechtěním6 genofondu ochránit bílou anglosaskou rasu a vyšší sociální třídy, se ve Spojených státech rozvinulo na konci 19. století; největší úspěchy v USA pak slavilo během prvních tří desetiletí století následujícího. Absurdity eugeniky dosáhly vrcholu v rasistických zákonech nacistického Německa, které vyústily do průmyslového vraždění lidí.

* * *

Nejen Evropa a Spojené státy jsou odlišné, liší se i politická kultura západní a střední Evropy. Není to nutně konfliktní rozdíl, je ale dobré na tyto zvláštnosti nezapomínat – pomáhají vzájemnému porozumění. Třeba tomu, proč je s hnutím *Black lives matter* spojeno tolik emocí. Pochopení

zmíněných rozdílů pomáhá i v diskusích o nebezpečí a příčinách jak bělošského, tak i černošského rasismu. Ono porozumění by pak mohlo přispět k tomu, že na konci století nebudou všichni bílí obyvatelé Západu, včetně těch z „nové“ Evropy, vnímání pouze jako potomci brutálních kolonizátorů.

Oskar Krejčí

Odkazy:

[1] MADDISON, Angus: *The World Economy. Volume 1: A Millennial Perspective. Volume 2: Historical Statistics*. OECD Development Centre, 2006, s. 493.

[2] MADDISON, Angus: *The World Economy*. Citované vydání, s. 60 a 106.

[3] *The Thomas Jefferson Papers. Selected with Commentary by F. Donovan*. New York: Dood, Mead and Co., 1963, s. 16.